

Almen grammatik

Et udsagn eller en talehandling består af en række ord som udtales eller skrives efter hinanden. Når vi taler om grammatik, er det praktisk at dele et givet udsagn op i (hel-) sætninger. En **helsætning** er et udsagn der hviler grammatisk i sig selv. Den kan stå alene. Det er ikke givet at den kan forstås uden for sin kontekst (hvis vi fx ikke kender baggrunden for udsagnet), men vi kan erkende den grammatiske struktur og også forstå sætningen i kontekstuel sammenhæng.

Ordklasser

De basale byggesten til sætningen er ordene. Disse byggesten kan deles op i en række forskellige slags efter funktion, nemlig det vi til daglig kalder ordklasser. På dansk, og en række andre sprog, er det praktisk at operere med 10 ordklasser + en særlig ordklasse til 'at' foran infinitiv.

Herunder vil ordklasserne, visse af deres funktioner og ganske lidt af deres **morfologi** (bøjning) blive gennemgået. Dette er en almen grammatik, og de fleste eksempler er fra dansk grammatik. Hvis det du leder efter, er de særlige regler der gælder for dansk syntaks (ordfølning) og morfologi (bøjning), henvises du til en dansk grammatik. En sådan findes på dette websted under dansk morfologi og syntaks - se sidste side.

Verber (udsagnsord)

Mindstekravet til det vi kalder en sætning, er et **verbum** (udsagnsord). Fx er 'Kom!' en sætning. Forudsætningen for en talehandling, formuleret som en sætning, er altså verbet.

Er det et verbum?

Hvis du er i tvivl om et ord er et verbum, prøv at sætte **jeg** el. **at** foran ordet.

Verber udtrykker en tilstand eller en handling, fx:

Hunden **er** sød (tilstand)

Hunden **spiser** (handling)

Verber kan bøjes i tid

Hunden spiser

Hunden spiste

Hunden har spist

Hunden havde spist

Nutid (præsens)

Datid (imperfektum)

Før nutid (Perfektum)

Før datid (Plusquamperfektum)

Læg mærke til at disse betegnelser for tiderne er de danske snarere end de latinske. Det skyldes at selvom verbalsystemerne på række af de sprog vi normalt beskæftiger os med i det danske gymnasium, ligner hinanden noget, så er der dog forskelle på hvordan tiderne bruges relativt, og på hvilken del af en givet tidslinje tiderne dækker. Også andre sprog, fx fransk og spansk, anvender af samme grund egne betegnelser.

Fordi vi som danskere er vokset op med dansk, tager vi disse tider for givne. Vi kan med andre ord dårligt forestille os andre tider. Men faktisk findes der masser af sprog der har helt andre tider, mange flere eller, som kinesisk, praktisk talt ingen.

Transitiv, intransitiv og kopulativ

Funktionsmæssigt kan verberne deles op i 3 grupper: Transitive, intransitive og kopulative:

Transitive verber er verber der har, eller kunne have, et objekt (genstandsled)

Hunden *spiser* maden

Intransitive verber kan ikke tage objekt

Den *drømmer*

Kopulative verber konstrueres med subjektsprædikat (omsagnsled). De sætter lighedstegn mellem subjektet (grundledet) og subjektsprædikatet.

Hunden *er* en labrador

Det er ikke altid helt let at afgøre om et verbum er af den ene eller den anden slags. Fx kan en lang række intransitive verber konstrueres med objekter der ligger tæt på verbets betydningsmæssige indhold ('jeg drømte en drøm', 'jeg tænkte en tanke'). Men en analyse af sætningen vil i det konkrete tilfælde afgøre om verbet er at betragte som det ene eller det anden.

Læs mere om verbernes mærkværdigheder under Tid, måde, person, tal og Form

Substantiver (navneord)

Substantiver defineres mest entydigt som: de ord der udfylder substantivernes rolle i sproget.

Substantiver betegner (1) konkrete ting og steder i virkeligheden eller fantasien (2) levende væsener (3) begreber.

■ Eksempel på ting og steder: hus, fartøj, printer, København, Nordjylland

■ Eksempel på levende væsener: kvinde, trolde, Frederik, mus, ven

■ Eksempel på begreber: tankegang, kærlighed, dovenskab, sex

(Du bemærker at nogle af navneordene er skrevet med stort. Det er dem der udgør en særlig undergruppe som kaldes **proprier** (af proprium = egennavn.)

Er det et substantiv?

Hvis du er i tvivl om et ord er et substantiv, prøv at sætte **en** el. **et** foran, eller prøv at sætte det i pluralis.

Skrives det med stort, er det et proprium

På dansk var der oprindeligt 3 køn, men med tiden er hunkøn og hankøn faldet sammen til et køn **fælleskøn**, så vi i dag kun har to køn nemlig fælleskøn og **intetkøn**.

Substantiver bøjes i **bestemthed**:

	Fælleskøn		Intetkøn	
Ubestemt form	Bestemt form	Ubestemt form	Bestemt form	
sofa	sofaen	menneske	mennesket	
time	timen	mod	modet	
kærlighed	kærligheden	vejrlig	vejrliget	
blyant	blyanten	skab	skabet	
kanon	kanonen	brød	brødet	
jul	julen	hjul	hjulet	

Substantiver kan bøjes i **tal**:

	Singularis		Pluralis	
Ubestemt form	Bestemt form	Ubestemt form	Bestemt form	
dag	dagen	dage	dagene	
uge	ugen	uger	ugerne	
måned	måneden	måneder	månederne	
år	året	år	årene	

Adjektiver (tillægsord)

Adjektiver betyder også på latin ord der lægger sig til andre ord. Adjektiver kan lægge sig til substantiver, propriier og pronominer (stedord). Adjektiver beskriver egenskaber ved de ord de lægger sig til.

Der er 2 forskellige måder hvorpå et adjektiv kan optræde i sætningen. Det kan enten (1) lægge sig direkte til ord det knytter sig til (**attributivt**), fx

Vidunderlige København (til proprium)

En **sød** pige (til substantiv)

Eller det kan stå som prædikat (omsagnsled)(**prædikativt**), fx

København er **vidunderlig** eller Hun er **sød**

Se mere om attributiv og prædikativ i den grammatiske encyclopædi på www.almensprogforstaaelse.dk

Er det et adjektiv?

Kan det sættes i intetkøn? Kan det sættes i flertal? Lægger det sig til en substantivisk størrelse enten prædikativt eller attributivt?

Adjektiver kan bøjes i **køn**: En *sød* pige, et *sødt* smil

Adjektiver kan bøjes i **tal**: Pigen er *sød*, pigerne er *søde*

Adjektiver kan bøjes i **grad**:

Positiv (1. grad)	Komparativ (2. grad)	Superlativ (3. grad)
<i>sød</i>	<i>sødere</i>	<i>sødest</i>
<i>intelligent</i>	<i>intelligentere</i>	<i>mest intelligent</i>
<i>anvendelig</i>	<i>mere anvendelig</i>	<i>mest anvendelig</i>

Visse adjektiver gradbøjes uregelmæssigt (fx *stor*, *større*, *størst*). Om man ønsker at gradbøje ved at tilføje *-er* og *est* eller med *mere* og *mest*, er et spørgsmål om stilistik.

Adverbier (biord)

Adverbier kan være både temmelig fast og ret løst knyttet til andre led eller hele sætninger. De kan knytte sig til verber, adjektiver, adverbier og hele sætninger.

Adverbier siger noget om tid, sted, måde, grad eller om hele sætningen

Tid	Han kommer <i>snart</i>
Sted	Hun bor <i>hjemme</i>
Måde	Hun lo <i>hjerteligt</i> , Hun lo <i>vanvittigt</i>
Grad	Peter er <i>meget</i> klog, Han er <i>vanvittig(t)</i> klog
Hel sætning	<i>Måske</i> ses vi

Mange adjektiver kan omdannes til adverbier ved at tilføje *-t*

Eks. En *smuk* sang à hun synger *smukt*

Ved gradsadverbier vælger man selv om man ønsker at tilføje *-t* ved adverbiums dannelse. Ved mådesadverbier skal der tilføjes *-t*. Se ovenfor.

Nogle adverbier kan gradbøjes, fx *tit*, *tiere*, *tiest*

Er det et adverbium?

Hvis ordet hverken er prædikativt eller attributivt (se under adjektiver) er det sandsynligvis et adverbium.

Pronominer (stedord)

Pronominer er ord der kan stå i stedet for substantiver og proprier.. I nogle tilfælde (demonstrative pronominer) anvendes pronominer til at påpege eller fremhæve substantiver

Pronominer kan deles op i følgende grupper

- Personlige pronominer (personlige stedord), fx **jeg, ham, vi, dem**
- Possessive pronominer (ejestedord) fx **min, hans, vores**
- Refleksive pronominer (tilbagevisende stedord) **sig, sin/sit/sine**
- Reciproke pronominer (gensidigt tilbagevisende stedord) **hinanden, hverandre**
- Demonstrative pronominer (påpegende stedord) fx **den, dette, begge**
- Interrogative pronominer (spørgende stedord) fx **hvem, hvad hvilken**
- Relative pronominer (henførende stedord) **der, som, hvis, hvilken**
- Indefinitte pronominer (ubestemte stedord) fx **man, én, nogen**

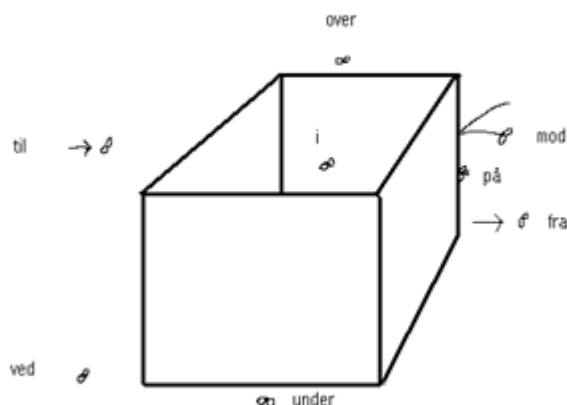
Denne opdeling i forskellige slags pronominer er ikke nødvendigvis gældende for alle sprog, men dækker, foruden dansk, også meget godt latin.

Er det et pronomen?

Kan du erstatte ordet med substantiv? Fremhæver det evt. et substantiv?

Præposition (forholdsord)

Præpositioner er ord der anvendes til at angive sted, middel, retning o. lign, altså hvorfra, hvortil, ved hjælp af hvad osv. En klassisk måde at afgøre om et ord evt. kunne være en præposition er fluemetoden, som illustreret herunder

Alle de 'forhold' der kan være mellem fluen og kassen (fx Fluen bevæger sig over/under/mod/til/fra eller under kassen, er præpositioner.

Præpositionsforbindelser består af præposition + styrelse (substantiver, pronominer eller andre substantiviske størrelser som infinitiver (navnemåder) og hele sætninger).

Han bor i København	+ proprium
Lad os gå med Peter i byen	+ proprium + substantiv
Vi håber på at bestå eksamen	+ infinitiv
Vi håber på at vi består eksamen	+ sætning

Præpositionsforbindelser er adverbialer. Dvs. de har samme grammatiske funktion i sætningen som adverbier.

I nogle sætninger indgår præpositionen i en tæt forbindelse med sætningens verbum, fx

Han ser op **til sin træner**

I sådanne tilfælde analyserer man formelt udtrykket som en præpositionsforbindelse, men det kan argumenteres at det giver bedre mening at sige at **ser op til** er verballed og **sin træner** er objekt

Konjunktioner (bindeord)

Konjunktioner er ord der binder andre dele af sætningen sammen.

Der er to slags konjunktioner (1) **sideordningskonjunktioner** og (2) **underordningskonjunktioner**. Sideordning kaldes undertiden **paratakse** og underordning **hypotakse**. (se mere under sætningsanalyse)

Sideordningskonjunktioner forbinder to led eller sætninger af samme slags eller værdi, fx to hovedsætninger, to verber eller to substantiver, fx

Han spiller tennis, **og** hun læser i en bog (2 hovedsætninger)

Han spiller tennis **og** går til fodbold (2 verber)

Underordningskonjunktioner underordner ledsætninger (bisætninger) under hovedsætninger (hovedsætning) eller andre andre ledsætninger. Der findes mange forskellige slags underordningskonjunktioner, som inddeles i forskellig grupper efter brug og betydning. Eksempler på underordningskonjunktioner er: **at, fordi, når, hvis** (Se mere under sætningsanalyse)

Artikler (kendeord)

Artikler anvendes til at angive om et substantiv står i bestemt eller ubestemt form. Artikler viser også tal og køn

	Singularis (ental)		Pluralis (flertal)	
	Fælleskøn	Intetkøn	Fælleskøn	intetkøn
Bestemt	den	det	de	de
Ubestemt	en	et		

Foranstillet bestemt artikel anvendes kun når der til substantivet lægger sig at attributivt adjektiv. Ellers bruges efterstillet bestemt artikel. Se under substantiver ovenfor.

Artikel eller demonstrativt pronomen?

Oversæt sætningen til engelsk. Hvis den mest naturlige oversættelse er med den engelske bestemte artikel **the**, er der sandsynligvis tale om artikel også på dansk. Oversættes mere naturligt med **that, this, these** el. **those** er der sandsynligvis tale om demonstrativt pronomen

Masser af sprog har ingen artikler, fx latin og swahili.

Numeralier (talord)

Talord angiver (mængdetal) og rækkefølge (ordenstal)

Mængdetal: 1, 2, 3, 333, tyve

Ordenstal: Første, femte, firsindstyvende

Interjektioner (udråbsord)

Interjektioner indgår ikke i en normal sætningsanalyse. Principielt optræder interjektioner kun i direkte tale.

Eksempler på interjektioner: hej, av, fy, hurra, olé

Infinitivmærke (at)

Infinitivmærket at findes kun i forbindelse med infinitiv (navnemåde).

Det er vigtigt ikke at forveksle infinitivmærket **at** med konjunktionen **at**. Der er aldrig komma foran infinitivmærket, men der *kan* være komma foran konjunktionen. Fx

Du må se **at** få lavet lektier (infinitivmærke)

Jeg kan se(,) **at** du har læst dem (konjunktion)

Er du i tvivl, oversæt til engelsk. Infinitivmærket oversættes med **to**, konjunktionen med **that**.

Sætningsanalyse

En helsætning består af ord, som vi lige har delt op i en række forskellige klasser. Når man skal analysere en sætning, er det imidlertid ikke nok - og somme tider ikke særligt forklarende - udelukkende at se på sætningens ord, for de forklarer ingenlunde altid hvordan sætningen er skruet sammen, og hvordan den skal forstås.

Sætningsled og syntaks

Så i stedet analyserer man sætningen ved at dele den op i sætningsled (**syntagmer**). Sætningsled er enkeltord, rækker af ord og hele ledsætninger der hænger sammen i de strukturer der udgør sprogets **syntaks**. Syntaks kan altså defineres som de regler der gælder for ordenes indbyrdes placering i kombination med ordnes morfologi (bøjning).

Der er ingen principiel øvre eller nedre grænse for antallet af sætningsled som sproget kan deles op i, men nedenstående 7 sætningsled dækker meget godt de fleste sprog og er dem der traditionelt anvendes til sætningsanalyse af de sprog der undervises i i gymnasiet.

Herunder er der en lynoversigt over sætningens led. Under oversigten er der en mere indgående gennemgang af hver enkelt gruppe.

Betegnelse	Tegn	Beskrivelse	Eksempel
VERBALLED (udsagnsled)	○	Man kan sætte 'jeg', 'han' el. 'jeg' foran ordet.	Hunden bider
SUBJEKT (grundled)	×	Spørg om hvem/hvad der foretager handlingen. Prøv at sætte 'jeg' ind i stedet	Hunden bider
SUBJEKTSPRÆDIKAT (omsagnsled til grundled)	⊗	Findes ved kopula , dvs. verber der fungerer som en slags lighedstegn	Hunden er en labrador
(AKKUSATIV-) OBJEKT (genstandsled)	△	Spørg ' hvem/hvad ' + verballed + subjekt	Hunden spiser maden
OBJEKTSPRÆDIKAT (omsagnsled til genstandsled)	⊕	Findes ved verber af typen 'kalde/anser for' o. lign. Sætter lighedstegn mellem objekt og objektsprædikate	De kalder hunden Trofast
DATIVOBJEKT (hensynsled)	□	Spørg ' til hvem/hvad ' + verballed + subjekt + objekt	De giver hunden mad
ADVERBIALLED (biled)	~~~~~	Angiver tid, sted, måde, grad, mm	Hunden spiser maden hurtigt
PRÆP. FORBINDELSE (forholdsordforbindelse)	~~~~~	Er en underafdeling af adverbialled	Hunden spiser maden i haven

Substantiver, proprier, pronominer, infinitiver og ledsætninger (se senere under ledsætninger) kan være subjekt, objekt, subjektsprædikat og objektsprædikat. Substantiver, proprier og pronominer kan være dativobjekt. Adverbier, præpositioner + styrelse og visse ledsætninger er adverbialled/adverbialer. Undertiden kan en præpositionsforbindelse være tæt knyttet til fx et substantiv, og i sådanne tilfælde har den nærmest adjektivisk funktion.

Kun verber kan være verballed.

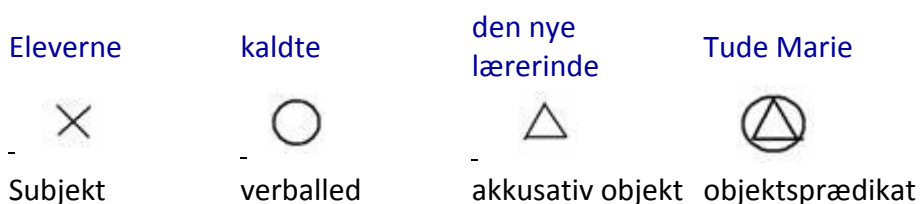
Bemærk at både adverbialled og præpositionsforbindelser anvender tegnet bølgestreg.

En sætning analyseret med kryds og bolle kan fx. se sådan ud:

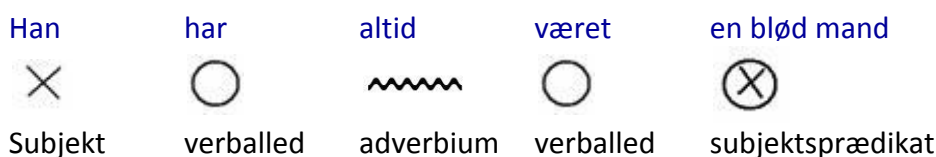
Kryds og bolle

Eller sådan: (med objektsprædikat)

Eller sådan (med subjektsprædikat)

Det bemærkes at sætningsledene undertiden består af flere ord der er knyttet tættere sammen og består af kerneled med underordnede bestemmelser (fx. *kattens mad* og *den nye lærerinde* herover) Sådanne sætningsled kaldes undertiden **syntagmer**. Om en ordgruppe udgør et syntagma eller ej, afgøres lettest ved at forsøge at flytte kerneleddet og se hvor meget der følger naturligt med.

Gibbon har skrevet det berømte storværk om det romerske riges forfald og undergang

Det berømte storværk om det romerske riges forfald og undergang har Gibbon skrevet

Det er tydeligt at *Det berømte storværk om det romerske riges forfald og undergang* udgør en grammatisk enhed, et syntagma

Verballed

Verballedet angiver sætningens handling eller fungerer som kopula, (dvs. sætter en slags lighedstegn eller ulighedstegn mellem subjekt og subjektsprædikat). Kun verber kan være verballed.

Verberne bøjes i tid. (se ovenfor under verber)

Subjekt

Subjektet findes ved at spørge om 'hvem/hvad' der udfører handlingen. Du kan prøve at sætte **jeg** eller **vi** ind i sætningen i stedet for det du tror er subjekt. fx

Eleverne læste omhyggeligt deres lektier
Pludselig så **han** ud af øjenkrogen en pistol
Må **jeg** byde dem et kirsebær?
Paven vælges af kardinalerne

Subjektet står i nominativ

Subjektsprædikat

Subjektsprædikat findes kun i forbindelse med kopulativt verbum. Det er verber der fungerer som en slags lighedstegn eller ulighedstegn mellem subjektet og subjektsprædikatet. En sætning med kopula og subjektsprædikat siger med andre ord at subjektet er mere eller mindre identisk med subjektsprædikatet.

Kopulative verber er verber som være, synes, ligner, kaldes o. lign. fx

Han ligner en druknet kat (han=druknet kat)
Jensen har været direktør (Jensen=direktør)
Er du ikke bange? (du=bange)
Jens synes at være blevet kaldt dum i skolen (Jens= dum)

Subjektsprædikatet findes ved at spørge 'hvem/hvad' + verbum + subjektet

Subjektsprædikatet står i nominativ.

(En undtagelse fra denne regel er udtryk af typen: **Det er mig**, hvor det på danske ville lyde helt skævt at sige **Det er jeg**. På engelsk hører man både **It's me** og **It's I.**)

Objekt el. akkusativobjekt

Objektet peger på genstanden for handlingen.

Objektet findes ved at spørge 'hvad/hvem' + verballed + subjekt

Præsten slår **sin kone** ('hvem' slår præsten? = sin kone)

Han nægtede **at parere ordre** ('hvad' nægtede han? = at parere ordre)

Lisbet ignorerede **den nye lærers mange formaninger** ('hvad' ignorerede Lisbet? = den nye lærers mange formaninger)

Hvad har han gjort? ('hvad' har han gjort? = hvad.)

Objektsprædikat

Objektsprædikat findes kun i forbindelse med ganske bestemte verber (fx. anser for, kalder) der sætter lighedstegn mellem objektet og objektsprædikatet.

Objektsprædikat findes ved at spørge 'hvad' + verballed + subjekt + objekt

Jeg kalder min hund **Trofast** (hund=Trofast)

H.C. Andersen har kaldt at rejse for **at leve** (at rejse= at leve)

Jeg har Tuborg som mit favoritmærke (Tuborg=favoritmærke)

Hvem anser du for **den bedste fodboldspiller** (bedste fodboldspiller=hvem?)

Bemærk at hvis man skriver en sætning med objektsprædikat om til passiv (se under passiv senere), så bliver objektet til subjekt og objektsprædikatet til subjektsprædikat.

Vi anser ham for den bedste hockeyspiller => Han anses for den bedste hockeyspiller

Dativobjekt

Dativobjekt kalder undertiden også **indirekte objekt**.

Dativobjekt peger på hvem/hvad der gives noget til, hvem der er modtageren af verbets handling.

Dativobjektet findes bedst ved at spørge 'til hvem/hvad' + verballed + subjekt (+ objekt), eller simpelthen 'Hvem fik + objekt?'

Eleven gav **læreren** et æble (Hvem fik et æble? = læreren)

Hvem gav du pengene?(Hvem fik pengene?= hvem)

Hvem gav **dig** pengene? (Hvem fik pengene?= dig)

Staten har ydet **de ramte områder** økonomisk hjælp (Hvem fik hjælp?= de ramte områder)

Adverbialled

Adverbialled angiver tid, sted, måde, grad, mm.

Adverbialled lægger sig til verber, adjektiver, andre adverbier eller hele sætninger.

Se mere under adverbier.

Præpositionsforbindelser

En præpositionsforbindelse består af en **præposition** (se under præpositioner eller i den grammatiske encyclopædi) og en **styrelse**. Styrelsen er den størrelse som præpositionen relaterer til andre elementer i sætningen. Præpositionsforbindelser betegner m.a.o. forhold mellem størrelser.

Præpositionsforbindelser er normalt adverbialled. Under visse omstændigheder kan præpositionsforbindelser tæt knyttet til andre led i sætningen og kan opfattes mere meningsfuldt som adjektiviske eller som del af et sammensat verbum.

Dronningen bor **i København** (rent adverbialled om sted)

Hvad siger manden **på gulvet** ('på gulvet' lægger sig næsten adjektivisk til manden)

Han ser op **til sin træner** ('ser op til' fungerer som verbum. 'Træner' bliver objekt)

Direktøren kunne ikke svare **på stående fod** (adverbialt om tid/måde)

Præpositioner der styrer sætninger, fungerer principielt som andre præpositionsforbindelser:

Direktøren kunne ikke svare **uden at han havde forberedt sig** (adverbialt)

Mere om verber

Finite og infinitive former

Verbernes former kan opdeles på flere forskellige ledder. En praktisk inddeling er at skelne mellem **finite** (sætningsdannende) og **infinite** (ikke-sætningsdannende) former. De finite former er altså de former der kan stå som verballed i en sætning, og som knytter sig til et subjekt (evt. et underforstået subjekt) i en neksus. Finite former står i tid. Infinite former kan ikke alene være verballed, men kan godt være en del af et sammensat verbum sammen med en finite form. På danske er de infinite former følgende: infinitiv, præsens participium og perfektum participium. På latin findes derudover: futurum participium, 1 og 2 supinum, gerundium og gerundiv, perfektum infinitiv og futurum infinitiv.

På dansk findes der kun 3 finite former, nemlig nutid (præsens indikativ), og datid (imperfektum) og bydenåde (imperativ). De øvrige tider på dansk dannes ved hjælp af hjælpeverber + infinite former

Herunder kan du se eksempler på et verbum (**køre**) i alle dets former (- konjunktiv) De finite er skrevet med grønt, de infinite med rødt.

Han **kører** i en gammel spand (præsens)
Jensen **kørte** på arbejde kl. 9.15 (imperfektum)
Hvem **har kørt** min hund ned? (perfektum= hjælpeverbet **har** + perfektum participium)
Han **var kørt** inden middag.(plusq. perf.= hjælpeverbet **var** + perfektum participium)
Han **elsker at køre** bil.(infinitiv)
Han **kom kørende** (præsens participium)
Han **målte de kørte** kilometre (perfektum participium som adjektiv)
Kør til bageren og **køb** rundstykker (imperativ)

Tid, måde, person, tal og form

Modus el. måde og aspekt

Verballedet i en sætning står altid i finit form, med eller uden hjælpeverbum. Desuden står verbet altid i måde (modus). På dansk findes 3 måder (modi) : **indikativ**, **imperativ** og **konjunktiv**. Indikativ, som er langt den almindeligste, kaldes også fremsættende måde. Stort set alle de verballed du finder i denne tekst, står i indikativ. Imperativ hedder på dansk bydemåde og bruges i befalinger (fx. *Kom!*[Se lige her!](#) *Understreg de vanskelige ord!*) Konjunktiv findes kun i ganske få stivnede former (fx. *Jensen længe leve*)

På andre sprog (fx. latin) findes konjunktiv i næsten alle de samme tider som indikativ. Konjunktiv har på latin en lang række funktioner, men fælles for dem er at konjunktiven angiver at handlingen forholder sig mindre faktisk til virkeligheden end indikativ, fx at konjunktiven udtrykker at der er tale om et ønske, en forestilling, en betinget situation osv.

Vi forestiller os også normalt at verbets tid er det eneste væsentlige, men faktisk findes der masser af sprog hvor verbets **aspekter** er lige så vigtige .Aspekt betyder synsvinkel og angiver altså den synsvinkel ud fra hvilken handlingen betragtes. På latin er forskellen på imperfektum og perfektum ikke som på dansk først og fremmest tidsfølge, Imperfektum angiver at handlingen er uafsluttet i fortiden, medens perfektum angiver at handlingen er afsluttet. Et eksempel på aspekt er forskellen på fx *'I smoke'* og *'I am smoking'* som jo begge er præsens, men med forskellig aspekt. Eksemplet i skemaet ovenfor (*Han kom kørende*) kan man med rimelighed kalde aspekt. På andre sprog findes andre eksempler på aspekt. På swahili fx findes en tid (-ka-tid) som angiver fortællende aspekt uden at forholde sig til tiden.

Andre sprog uden for den indoeuropæiske sproggruppe deler verbernes tider op på helt andre måder. Det er ingenlunde altid klart om der er tale om modus eller aspekt. Men alle sprog kan, som nævnt, udtrykke det de har brug for.

At dansk er så fattigt på morfologisk konjunktiv og aspekt, betyder ikke at dansk ikke kan udtrykke en lang række måder og aspekter. Men i stedet for at ændre det enkelte verbs forms anvender dansk forskellige verber, især modalverber (mådesudsagnsord) og forskellige former for partikler og (modal-) adverbier.

Herunder er der anført nogle eksempler på hvordan dansk kan udtrykke måde og aspekt

Jeg **vil** leve
 Jeg **burde** leve
 Jeg **kan** leve
 Jeg lever **jo**
 Jeg **må** leve
Lad mig leve

Udtrykkende har selvfølgelig tilfælles at de alle handler om at leve, men de er forskellige i kraft af tilgangen til det at leve. De inddrager forskellige aspekter.

Person og tal

På dansk bøjes verberne ikke i person og tal. De gør de derimod på latin, italiensk, spansk, fransk, tysk, engelsk (kun i begrænset omfang) og på (fx) tyrkisk. Det betyder selvfølgelig ikke at vi ikke kan udtrykke hvilken person (1,2 eller 3) og hvilket tal (singularis eller pluralis) der foretager handlingen. Vi gør det blot ved at stille et passende subjekt op.

Personendelser plejer vi at kalde dem fordi de på de sprog vi plejer at undervise i i Danmark, kommer til sidst. Det er ikke en naturlov. Herunder kan du se 'personendelser' på latin, tyrkisk og swahili (verbet elske)

	Dansk	Latin	Tyrkisk	Swahili
1 person, sing	Jeg elsker	amo	seviyorum	ninapenda
2 person, sing	Du elsker	amas	seviyorsun	unapenda
3 person, sing	Han elsker	amat	seviyor	anapenda
1 person, plu.	Vi elsker	amamus	seviyorusuz	tunapenda
2 person, plu.	I elsker	amatis	seviyorsunuz	mnapenda
3 person, plu.	De elsker	amant	seviyorlar	wanapenda

Dette er selvfølgelig kun lidt af sandheden. Både tyrkisk, latin og swahili opererer også med andre endelser/præfikser/markører.

Aktiv og passiv (Diatese el. form)

På dansk kan verberne bøjes i aktiv og passiv (dansk: handleform og lideform). De passive former dannes ved at tilføje -s (kun til præsens, imperfektum og infinitiv) eller ved at omskrive ved hjælp af hjælpeverbet 'blive' (de øvrige tider)

I en passiv sætning er det subjektet der en genstand for handlingen. Det vil sige at objektet er gjort til subjekt efter følgende formel: (N= substantivisk størrelse, pp= perfektum participium))

$N_1 + (\text{verbum} + \text{tid}) + N_2 \rightarrow N_2 + (\text{'blive'} + \text{tid}) + (\text{verbum} + \text{pp}) + \text{'af'} + N_1$

fx: Manden tævede katten → Katten blev tævet af manden

$N_1 + (\text{verbum} + \text{tid}) + N_2 \rightarrow N_2 + (\text{verbum} + \text{tid} + \text{'s'}) + \text{'af'} + N_1$

fx Manden tævede katten → Katten tævedes af manden

På dansk ser tiderne i passiv således ud:

	Aktiv	Passiv
Præsens	Hunden spiser maden	Maden spises/bliver spist (af hunden)
Imperfektum	Hunden spiste maden	Maden spistes/blev spist (af hunden)
Perfektum	Hunden har spist maden	Maden er blevet spist (af hunden)
Plusquamperfektum	Hunden havde spist maden	Maden var blevet spist (af hunden)
Og i infinitiv	Hunden kan spise maden	Maden kan spises/blive spist (af hunden)

Engelsk, fransk og italiensk danner ikke morfologisk passiv (altså passiv ved at tilføje særlige personendelser), men omskriver med hjælpeverber. Latin danner passiv vha personendelser i præsensstiderne (præsens, imperfektum og futurum) med omskriver i perfektumstiderne.

Swahili danner passiv, ikke ved at ændre personendelserne (som står forrest i verberne), men ved at indsætte et infiks(**w** eller **lew**) i verbet. Fx. **ninapiga** (jeg slår) **ninapigwa** (jeg bliver slået) **Kuoa** betyder 'at tage til ægte' (manden er subjekt) **kuolewa** betyder 'at blive taget til ægte' (kvinden er subjekt)

Helsætninger og ledsætninger

Sætning: En sætning består af et eller flere ord/led der indgår i en grammatisk forbindelse. Minimumskravet til en sætning er et verballed. Fx er '**Kom!**' en sætning. Men de fleste sætninger indeholder på dansk mindst et subjekt og et verballed. I sprog hvor subjektet kan være indeholdt i verballedet (fx latin, spansk og italiensk) er sætninger bestående af kun et verballed almindelige. Der er principielt ingen øvre grænse for en sætnings længde.

Traditionelt skelner man mellem **hoved-** og **bisætninger**. I dag er det imidlertid almindeligt at bruge betegnelsen **helsætning** om en sætning der ikke er led i en anden sætning, og betegnelsen **ledsætning** om en sætning der indgår som en del af en overordnet helsætning. Ønsker man at tale om det der er tilbage når man har fjernet ledsætningerne, kan man anvende udtrykket **helsætning**, hovedsætning eller **helsætningsrest**. I **helsætningen** herunder er hovedsætningen understreget.

Hvis du ringer i morgen, fortæller jeg dig hvad han har sagt

Hele udtrykket er en **helsætning**. **Hvis du ringer i morgen** og **hvad han har sagt** er **ledsætninger**(henholdsvis adverbial og substantivisk). **Fortæller jeg dig** er **helsætningsrest** eller **hovedsætning**.

En næsten ufejlbarlig måde at kende forskel på **ledsætninger** og **helsætninger** (og **helsætningsrester**) er at indsætte det nægtende ord **ikke** i sætningen. Hvis **ikke** kommer før verballedet (det finitte verbum), er sætningen en **ledsætning**. Hvis **ikke** kommer efter verballedet, er det en **helsætning**. Hvis vi sætter **ikke** ind i eksemplet ovenfor, får vi følgende lidt akavede udtryk:

Hvis du ikke ringer i morgen,
ikke før verballed

fortæller jeg ikke
ikke efter verballed

hvad han ikke har sagt
ikke før verballed

Ledsætninger kan opdeles i **substantiviske**, **adjektiviske** og **adverbielle** ledsætninger. En substantivisk ledsætning er en ledsætning der fungerer som subjekt, objekt, prædikat, styrelse for en præposition i den overordnede sætning. Adjektiviske ledsætninger fungerer som adjektiv. De fleste adjektiviske sætninger er relativsætninger. Adverbielle ledsætninger fungerer som adverbialer i den overordnede sætning.

Han sagde **at han havde læst sine lektier**. (substantivisk = objekt)

At det forholder sig sådan, er jo indlysende (substantivisk = subjekt)

Ingen kan lide en **der snyder**. (adjektivisk, attributivt til 'en')

Da han kom hjem, var alle gæsterne gået. (adverbiel, tidsadverbium)

Jeg gør det kun **hvis du betaler** (adverbiel, betingelsessætning)

Undertiden kan det være hensigtsmæssigt, især i forbindelse med sætningsanalyse på tysk og latin og i forbindelse med oversættelse, at dele ledsætninger op i en række forskellige typer, som de fremgår af nedenstående skema:

Ledsætningstyper	Eksempler/markører	Kommentarer
GENSTANDSSÆTNING	Tyven sagde (<i>at</i>) han slet ikke havde været i huset	Genstandssætninger er substantiviske
SUBJEKTSSÆTNING	At der var drukket champagne, kunne ses af regningen	Subjektssætninger er substantiviske
RELATIVSÆTNING	Det er en fordom (<i>som</i>) jeg er stolt af (<i>se også relativsætninger herunder</i>)	Relativsætninger er adjektiviske
SPØRGENDE	Jeg spurgte Søren <i>hvor</i> han havde været	substantiviske, også kaldet <i>interrogativ</i>
BETINGELSESSÆTNING	<i>Hvis</i> du ikke udfører arbejdet, får du ikke din løn	Adverbiel, også kaldet <i>konditional</i>
INDRØMMELSESSÆTNING	<i>Selv om</i> prisen var steget, købte jeg den alligevel	Adverbiel, også kaldet <i>koncessiv</i>
FØLGESÆTNING	Han drak sig så fuld (<i>så at</i>) han faldt ned af stolen	Adverbiel, også kaldet <i>konsekutiv</i>
HENSIGTSSÆTNING	Hun har kun gjort det <i>for at</i> alle skal blive imponerede	Adverbiel, også kaldet <i>final</i>
TIDSSÆTNING	<i>Når</i> mor kommer hjem, fortæller jeg hende det hele.	Adverbiel, også kaldet <i>temporal</i>
SAMMENLIGNEDE SÆTNING	I bør opføre jer således <i>som</i> I er blevet opdraget til	Adverbiel, også kaldet <i>komparativ</i>
ÅRSAGSSÆTNING	Han har kun gjort det <i>fordi</i> hun er rig	Adverbiel, også kaldet <i>kausal</i>

Specielt om relativsætninger

Relativsætninger (henførende sætninger) er sætninger indledt med et, eventuelt udeladt, relativt pronomen. Relative sætninger er ledsætninger og har adjektivisk funktion (dvs. de lægger sig til substantialer)

Relativsætninger kan deles op i to slags: 1. **parentetiske relativsætninger** og 2. **bestemmende relativsætninger**.

Parentetiske relativsætninger er karakteriseret ved at kunne udtages af den overordnede sætning uden at denne i væsentlig grad ændrer betydning eller karakter. Den relative sætning er at betragte som et stykke ekstra information der ligger ud over den øvrige information i sætningen og ikke udgør en integreret del af denne. En god måde at afgøre om en sætning er parentetisk eller bestemmende, er at forsøge at indsætte 'for øvrigt' i den relative sætning. Hvis det virker naturligt er sætningen sandsynligvis parentetisk.

Eks. Bestemmende:

Den (,) **der ikke sparer**, bliver aldrig rig.

Hun er glad for den ring (,) **han gav hende**.

Er der to (,) **der står sammen**, så er det de Konservative og Venstre

Parentetisk:

Præsidenten, **der lige var vendt hjem fra Kina**, mødte pressen i det ovale værelse.

Når du kommer til byen, så besøg også kirken, **som er fra det 12. årh**.

Undertiden er sådanne sætninger tvetydige. Hvad betyder f. eks. denne sætning:

Bønder (,) **der har alt for store grisefarme**, udgør en trussel for miljøet.

Enten betyder den: Bønder har gennemgående for store grisefarme og udgør derfor en trussel (Parentetisk). Eller også betyder den: Det er kun de bønder hvis grisefarme er for store, der udgør en trussel. (Bestemmende)

Eller:

De Konservative(,) **der drikker som svin**, er ikke værdige til at sidde i folketinget

Ifølge de nye kommeregler *kan* der sættes komma foran bestemmende relativsætninger. Foran parentetiske relativsætninger *skal* de sættes komma. For en mere udtømmende redegørelse for dansk kommatering henvises til www.almensprogforstaaelse.dk/dokumenter/kommaregler.htm

http://www.almensprogforstaaelse.dk/dokumenter/almen_grammatik.htm